

**JAK FRANCUZI UCZĄ HISTORII, CZYLI WIZERUNEK POLSKI WE
FRANCUSKICH PODRĘCZNIKACH SZKOLNYCH
PODRĘCZNIKI DO PRZEDMIOTU HISTORIA-GEOGRAFIA, EDUKACJA
OBYWATELSKA, PRAWNA I SPOŁECZNA NA POZIOMIE SZKOŁY ŚREDNIEJ**

Katarzyna Byrska, e-mail: kasia.jagoda.byrska@gmail.com
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ul. Kanonicza 25, 31-002 Kraków

STRESZCZENIE

Celem przedstawionego projektu jest zbadanie wizerunku Polski we francuskich podręcznikach do liceum do przedmiotu *historia-geografia* wydanych przez trzy renomowane wydawnictwa: Nathan, Hachette i Hatier. Zasada swobody doboru treści nauczania w ramach programu kładzie nacisk na rolę nauczyciela w procesie kształcenia, a podręczniki są jedynie pomocą dydaktyczną zawierającą liczne materiały źródłowe. Analiza podręczników wykazuje, że wizerunek Polski jest zdecydowanie mało obecny, a niekiedy przedstawiony nierzetelnie i jednostronnie.

Słowa kluczowe: podręczniki francuskie do przedmiotu *historia-geografia*, wizerunek Polski, rola nauczyciela, źródła wizualne, dobór treści nauczania.

How the French teach history, thus the image of Poland in the French schoolbooks

ABSTRACT

History-geography, civil, law and social education schoolbooks, level of secondary education

The aim of the project is a study on the image of Poland in the French history-geography textbooks within secondary schools, edited by three reputable publishing houses: Nathan, Hachette and Hatier. The principle of free selection of the education content in frames of the teaching program puts emphasis on the teacher's role in the didactic process, while the textbooks are only a teaching aid containing numerous source materials. The textbook analysis shows that the image of Poland is not much present and sometimes depicted unconscientiously and unilateral.

Key words: French manuals for history-geography, image of Poland, role of the teacher, visual sources, selection of the teaching content

Niniejsza praca ma na celu przedstawienie analizy wizerunku Polski, który jest obecny we francuskich podręcznikach do przedmiotu *historia-geografia* oraz to, jak jest on przekazywany młodemu ludziom¹. Mając na uwadze wieloletnie stosunki dyplomatyczne oraz kontakty polityczne i gospodarcze pomiędzy Polską a Francją, chciano zbadać, czy obraz Polski przedstawiany w podręcznikach jest obiektywny, nie zniekształcony oraz jak interpretowane są wydarzenia historyczne ze współudziałem Polski. Wydaje się, że we Francji, kraju tak kulturowo bliskim Polsce oraz mającym z nią

¹ Analiza została przeprowadzona na zlecenie i ze środków Ambasady RP w Paryżu, podczas odbywania stażu absolwenckiego w okresie 1.10.2014 – 22.12.2014. Wszystkie tłumaczenia tekstu oryginalnego z języka francuskiego pochodzą od autorki.

głębokie historyczne związki, wzmianki o relacjach pomiędzy oboma krajami powinny być obecne na łamach podręczników, których celem jest zapoznanie młodych ludzi z historią i dorobkiem kulturowym wcześniejszych pokoleń, co najmniej w podobnym stopniu jak relacje Francji z Polską są zawarte w polskich podręcznikach.

Analizie poddano podręczniki trzech renomowanych francuskich wydawnictw (Nathan, Hatier i Hachette) do klasy *seconde*, *première*, *terminal* szkoły średniej (liceum) we Francji. Poziomy te są odpowiednikami pierwszej, drugiej i trzeciej klasy szkoły średniej w Polsce. Nauka w liceum francuskim, podobnie jak w Polsce, trwa trzy lata; klasy mogą mieć profil humanistyczny (literacki), ekonomiczno-społeczny lub ścisły. Uczniowie, rozpoczynając naukę na tym poziomie, mają 15 lat. W klasach o profilu ścisłym oraz o profilach zawodowych kończy się naukę przedmiotu pod koniec drugiej klasy. Program nauczania w liceum stanowi powtórkę i rozszerzenie materiału omawianego w *collège* (odpowiednik polskiego gimnazjum).

Podręczniki do klasy *seconde* (odpowiednik klasy pierwszej w polskim systemie edukacji) omawiają zagadnienia od czasów starożytnych, poprzez epokę średniowiecza, renesansu, oświecenia aż do połowy XIX wieku². Obejmują więc okres kształtowania się państw w Europie i na innych kontynentach, chrystianizowanie Europy, wojny religijne, okres silnej monarchii, a następnie rewolucję francuską i tendencje narodowo-wyzwoleńcze europejskich narodowości. Na nauczanie historii w tej klasie (niezależnie od profilu) przewiduje się 102-112 godzin lekcyjnych.

Program klasy *première* liceum (odpowiednik drugiej klasy liceum w Polsce) obejmuje okres od 1850 r. po czasy współczesne³, a zatem lata ogromnych przemian zarówno w sferze politycznej, jak i społecznej oraz kulturalnej. To także okres największych z dotychczasowych konfliktów światowych, obejmujących swoim zakresem wszystkie cywilizacje, kraje i narody. Na omówienie tematów historycznych w klasie o profilu humanistycznym i ekonomiczno-społecznym jest przewidziane 57 – 62 godzin dydaktycznych oraz tyle samo na zagadnienia geograficzne. W klasie o profilu ścisłym przeznacza się odpowiednio 36 – 39 godzin dydaktycznych na tematy historyczne oraz tyle samo na geograficzne.

Podręczniki do klasy *terminal* (odpowiednik trzeciej klasy w Polsce) obejmują okres od połowy XIX wieku po czasy współczesne⁴. Mimo że powtarzają zakres, który obejmowały podręczniki do klasy poprzedniej, to nie omawiają bezpośrednio i chronologicznie wydarzeń historycznych, ale raczej rozwój społeczno-ekonomiczny świata aż po dzień dzisiejszy. W klasach o profilu ścisłym program zawiera te same tematy, ale omawiane znacznie zwięźlej. W ostatniej klasie liceum o profilu humanistycznym/literackim i ekonomiczno-społecznym lekcje historii są nauczane w wymiarze 57 – 60 godzin, w klasie o profilu ścisłym – 29 – 32 godzin⁵.

EDUKACJA HISTORYCZNA W SZKOLE ŚREDNIEJ WE FRANCJI

Francuskie Ministerstwo Edukacji Narodowej, Szkolnictwa Wyższego i Badań opracowało w ostatnich latach nowe ramy programowe nauczania przedmiotu *historia-geografia* w poszczególnych klasach⁶. Ramy programowe i wytyczne przygotowane przez francuskie Ministerstwo wyznaczają tylko zakres zagadnień, które powinny być poruszane na lekcjach historii w szkole średniej⁷. „»Treści programu nauczania« oznaczają najważniejsze obszary kształcenia i cele, jakie należy osiągnąć, a nie

2 *Educscol*, Oficjalny portal dla pedagogów i nauczycieli francuskiego Ministerstwa Edukacji Narodowej, Szkolnictwa Wyższego i Badań, www.educscol.education.fr, 18.11.2014.

3 Tamże.

4 Tamże.

5 *Educscol*, <http://educscol.education.fr/cid59932/ressources-pour-la-classe-terminale-des-series-es-et-l.html>, 17.12.2014.

6 Ogłoszone odpowiednio: do klasy *seconde* D.U. specjalny nr 4 z 29 kwietnia 2010, wejście w życie od roku szkolnego 2010/2011; do klasy *première* D.U. nr 9 z 30 września 2010, wejście w życie od roku 2011/2012; do klasy *terminal* D.U. specjalny nr 8 z 18 października 2011, wejście w życie od roku 2012/2013. Źródło: Portal *education.gouv.fr*, www.education.gouv.fr, 18.12.2014.

7 *Educscol*, <http://www.educscol.education.fr>, 18.11.2014.

same treści przedmiotów szkolnych lub zmiany wprowadzane przez szkoły w swoich programach nauczania dla poszczególnych przedmiotów”⁸.

Historii i geografii uczy się łącznie w szkole podstawowej i w *collège'u* (odpowiednik polskiego gimnazjum). Podręczniki na tym poziomie są również wspólne, w przeciwieństwie do książek do nauki tego przedmiotu w liceum, mimo że lekcje też prowadzone są w ramach jednego kursu. Niezależnie od profilu klasy oba działy (historia i geografia) zawierają również elementy edukacji obywatelskiej i wiedzy o społeczeństwie. Zgodnie z Ustawą o programie szkolnym i jego orientacji na przyszłość z dn. 23 kwietnia 2005 r., D. U. nr 18 z 5 maja 2005⁹ nauczyciel ma pełną swobodę doboru szczegółowych treści nauczania w ramach obowiązujących ram programowych. Zachęca się do prowadzenia lekcji o charakterze przekrojowym i interdyscyplinarnym. Nauczyciel ma za zadanie dostosować wykorzystywane materiały do wybranej metody nauczania, biorąc pod uwagę tempo pracy i poziom uczniów, tak aby osiągnąć zamierzone cele i efekty kształcenia.

Zasoby zawarte w podręcznikach oraz umieszczone na stronie ministerialnej dla nauczycieli mają być tylko punktem odniesienia dla nauczania, do swobodnego doboru i wykorzystania przez nauczyciela. Podręczniki zawierają różnego rodzaju materiały źródłowe w postaci dokumentów tekstowych (wyjątki z ustaw czy traktatów, raporty, fragmenty pamiętników etc.), fotografii i reprodukcji, tabel i wykresów oraz map. Wiele informacji jest przedstawianych w sposób porównawczy (jak na przykład rozwój Rzymu i rozwój Paryża, imperium chińskie i imperium otomańskie), opierając się wyłącznie na materiałach wizualnych i źródłowych, z pominięciem treści opisowych. Unika się podawania tylko „suchych” faktów i dat. Podręczniki zawierają również sekcję na temat rozwoju sztuki, notki biograficzne, słowniki pojęć, a także materiały powtórkowe, ćwiczenia i materiały do pracy własnej, w tym tytuły wybranych publikacji lub filmów obrazujących wydarzenia omawianej epoki, a także adresy portali internetowych zawierających dodatkowe informacje¹⁰.

Wiele zagadnień jest omawianych na podstawie analizy wybranego szczególnego przypadku, na przykład zimna wojna jest analizowana na przykładzie podziału Berlina na strefy okupacyjne, a następnie budowy, wpływu na rozwój ekonomiczno-społeczny po obu stronach muru berlińskiego)¹¹. Ogólne wytyczne ministerialne przypominają jednak, że analizowanie konkretnego faktu nie oznacza, że można uogólnić jego cechy i na tej podstawie konstruować wiedzę historyczną, wyprowadzoną z tego szczególnego przypadku. Istotne jest, aby zaakcentować wymiar heurystyczny tych faktów i wykazać jak bardzo są znaczące dla ogółu omawianych zagadnień historycznych. W ten sposób uzasadniają wcześniejszy wybór przypadków poddanych analizie¹². Proponowane studia przypadków są faktycznie wybrane pod kątem ich znaczenia dla odkrywania istotnych cech rzeczywistości historycznej.

Co oczywiste, wytyczne podkreślają, że nie można zajmować się wyłącznie analizą poszczególnych przypadków bez umiejscowienia ich w ciągu pozostałych wydarzeń historycznych. Ministerialne materiały dla nauczycieli, umieszczone na portalu Eduscol¹³, zawierają również listę błędów,

8 Wg. raportu europejskiej Dyrekcji Generalnej ds. Edukacji i Kultury, *Zakres autonomii i odpowiedzialności nauczycieli w Europie*, FRSE, Warszawa 2009, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/094PL.pdf, 18.12.2014.

9 *Loi d'orientation et de programme pour l'avenir de l'École du 23 avril 2005*, [Ustawa o programie szkolnym i jego orientacji na przyszłość z dnia 23 kwietnia 2005], Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej, Szkolnictwa Wyższego i Badań nr 18 z dnia 5 maja 2005, <http://www.education.gouv.fr/bo/2005/18/MENX0400282L.htm#loi>, 18.11.2014.

10 Sugerowane publikacje to popularne lektury, np. E. M. Remarque'a *Na Zachodzie bez zmian*, G. Grassa *Blaszany Bębenek*; filmy fabularne, np. S. Spielberga *Lista Schindlera* lub W. Beckera *Goodbye Lenin*. Proponowane portale internetowe zawierają ogólnodostępne sprawdzone informacje o wybranym zagadnieniu, np. o kryzysie na Kubie (www.cubacrisis.net) lub o kwestiach imigracji we Francji (www.histoire-immigration.fr).

11 Ramy programowe wprawdzie zaznaczają, że nie jest to jedyne wydarzenie, które doprowadziło do upadku komunizmu i rozpadu ZSRR, wśród istotnych kwestii wymieniane są również wydarzenia w Pradze 1968 r. oraz w Polsce 1970 i 1981 r. Te tematy jednak nie znalazły odzwierciedlenia w postaci materiałów źródłowych w żadnym z omawianych poniżej podręczników, patrz: *Educscol*, http://cache.media.eduscol.education.fr/file/lycee/69/6/LyceesGT_Ressources_Hist_1_01_Demarches_184696.pdf, 18.11.2014.

12 Tamże.

13 *Educscol*, www.eduscol.education.fr, 18.11.2014.

jakich pedagog powinien unikać podczas omawiania danej jednostki lekcyjnej. Wśród możliwych uchybień wymieniane jest właśnie prowadzenie bezpośredniego porównania dwóch okresów władzy bez odniesienia do uwarunkowań społeczno-czasowych czy też wnikanie w detale bez ogólnego nakreślenia problematyki epoki¹⁴.

MATERIAŁ DO ANALIZY: PODRĘCZNIKI WYDAWNICTW NATHAN, HACHETTE I HATIER

Przeanalizowano podręczniki do historii trzech francuskich renomowanych wydawnictw, specjalizujących się w tego typu pozycjach: Nathan, Hachette i Hatier. Celem uzyskania wystarczającego materiału porównawczego badano po trzy książki do każdej kolejnej klasy.

- *Histoire 2de*, red. Guillaume Le Quintrec, wyd. Nathan, Paryż 2010.
- *Histoire seconde*, red. Jean-Michel Lambin, wyd. Hachette, Paryż 2010.
- *Histoire 2de*, red. Guillaume Bourel, Marie Chevallier, wyd. Hatier, Paryż 2010.
- *Histoire 1re*, red. Guillaume Le Quintrec, wyd. Nathan, Paryż 2011.
- *Histoire 1res*, red. Pascal Zachry, wyd. Hachette, Paryż 2011.
- *Histoire 1re*, red. Guillaume Bourel, Marielle Chevallier, wyd. Hatier, Paryż 2012.
- *Histoire Term*, red. Guillaume Le Quintrec, wyd. Nathan, Paryż 2012.
- *Histoire T*, red. Vincent Adoumié, Pascal Zachary, wyd. Hachette, Paryż 2012.
- *Histoire T*, red. Guillaume Bourel, Marielle Chevallier, wyd. Hatier, Paryż 2012.

Podręcznik do historii zawiera również materiał dotyczący edukacji obywatelskiej i szeroko pojmowanej wiedzy o społeczeństwie, przy czym nie ma oddzielnych jednostek lekcyjnych czy sylabusu poświęconego tym zagadnieniom. Podręczniki omawiające XIX stulecie noszą podtytuł *Aby zrozumieć wiek XX*, a te traktujące o kolejnym okresie – *Spojrzenie historyczne na świat współczesny*.

Książki są podzielone na rozdziały tematyczne, niekoniecznie pozostające wobec siebie w zależności chronologicznej – co jest ciekawą i – jak się również wydaje – słuszną strategią dydaktyczną. Najpierw nakreślone zostaje tło historyczno-społeczne, następnie wynikające jako jego konsekwencje fakty historyczne i w końcu wynikające z nich przemiany świata. Każdy rozdział ma również sekcję poświęconą historii sztuki, w której ukazuje się panujące w danej epoce trendy artystyczne i literackie. W tej części uczeń może zapoznać się z reprodukcjami znanych dzieł sztuki, plakatów, ulotek reklamowych, komiksów, recenzji filmowych oraz z fragmentami powieści i krótkimi biografiami artystów danej epoki. W podręcznikach są też zawarte tzw. studia przypadku składające się wyłącznie z materiałów źródłowych, poświęcone konkretnemu zagadnieniu, np. obozowi zagłady w Auschwitz-Birkenau, procesowi norymberskiemu czy też oblężeniu Sarajewa. Na końcu każdego rozdziału znajdują się podsumowania, zadania do pracy własnej, a także wskazówki do jej przygotowania. Załączony jest również krótki słowniczek podstawowych pojęć oraz noty biograficzne.

SZCZEGÓŁOWA ANALIZA WYBRANYCH ZAGADNIENI

Tematyczne i szczegółowe zestawienie zagadnień historycznych, w których wzmiankowana jest Polska lub Polacy przedstawiono za pomocą tabel¹⁵. Zestawienie wykonano, zachowując chronologię tematyki przedstawioną w podręcznikach, podobną we wszystkich trzech analizowanych przypadkach. Układ podrozdziałów jest zgodny z wytyczonymi ministerialnymi ramami programowymi edukacji w danej klasie, jednak tytuły części nieznacznie różnią się w zależności od podręcznika, obierając nieco inny punkt ciężkości w danej sekcji. Podczas analizy sporządzono tabelarycznie tematyczne zestawienie zagadnień historycznych, w których wzmiankowana jest Polska lub Polacy.

¹⁴ Np. *Educscol*, http://cache.media.eduscol.education.fr/file/lycee/70/8/LyceesGT_Ressources_Hist_1_07_FinTotalitarism_184708.pdf, 18.11.2014.

¹⁵ Z uwagi na obszerność materiału tabele nie zostały załączone w niniejszej publikacji.

PODRĘCZNIKI DO KLASY SECONDE

Przy omawianiu historii średniowiecza Polska pojawia się na mapach Europy jako kraj chrześcijański, aczkolwiek jeden z podręczników zamieszcza ós czasu, na której data 1000 r. przypisana jest do informacji „Polska państwo chrześcijańskie” (il. 1). Dalej podręczniki podają, że tereny Polski zamieszkałe przez Słowian zostały schryścianizowane przez zakon krzyżacki, jego terytorium jest zaznaczone różnie w zależności od podręcznika. Polska pojawia się również na mapie miast hanzeatyckich, ze szlakami handlowymi prowadzonymi przez Wrocław, Gdańsk i Kraków.

W renesansie na mapie Europy zaznaczony jest Kraków jako centrum artystyczne, uniwersyteckie i humanistyczne. Na mapach ilustrujących wojny religijne Polska przedstawiana jest jako kraj o mieszanych wpływach katolicyzmu, prawosławia, luteranizmu, kalwinizmu i mniejszości żydowskiej. Ponadto pojawia się również krótka notka o Mikołaju Koperniku, polskim astronomie, który stworzył system heliocentryczny. Temat astronomii jest jednak rozwinięty i omówiony na podstawie życia i badań Galileusza, który opierał się na wyliczeniach Kopernika.

Mapy Europy pod dominacją napoleońską zaznaczają Wielkie Księstwo Warszawskie oraz Królestwo Polskie po kongresie wiedeńskim. Następnie pojawiają się informacje oraz mapy z zaznaczonymi narodami dążącymi do uzyskania autonomii w Europie, w tym Polacy na terytorium Imperium Rosyjskiego, Królestwa Pruskiego i Cesarstwa Austriackiego. Polacy są również wzmiankowani przy omawianiu tendencji wolnościowych i zrywów powstańczych stłumionych przez armię carską. Wśród materiałów źródłowych pojawiają się dwie reprodukcje obrazów z powstania listopadowego (il. 2). Uczniowie mają za zadanie dokonać analizy symboliki i wartości, o jakie walczyli Polacy.

W dziale ćwiczeń dodatkowych jednego z podręczników znajduje się tabela statystyczna z danymi o emigracji z Europy do Stanów Zjednoczonych, wymienieni są Polacy. Pozostałe podręczniki podają tylko dane o emigracji z Włoch i Irlandii. Prezentowane są też krótkie informacje o motywacjach emigrantów żydowskich uciekających z Rosji, Polski i Litwy przed pogromami carskimi.

PODRĘCZNIKI DO KLASY PREMIÈRE

Omawiając rozwój przemysłowy wieku XIX i XX, jeden podręcznik ilustruje poruszaną problematykę szczegółową mapą Europy, na której umiejscowiono, jako tereny o rozwiniętym przemyśle ok. 1850 r., Warszawę oraz Śląsk i rejony Kielc, Radomia i Lublina. Warszawa jest zaznaczona jako centrum przemysłowe ogólnego charakteru, podczas gdy Śląsk jako centrum przemysłowe odlewnictwa żelaza i przemysłu tekstylnego, a rejony Kielc, Radomia i Lublina jako ośrodki przemysłu tekstylnego. Pozostałe podręczniki omawiają temat bez wizualizacji na mapie.

Podrozdział poświęcony kwestiom imigracji do Francji zaznacza na wykresach statystycznych dużą populację Polaków. Przedstawiony jest fragment raportu prefekta regionu Pas-de-Calais dla francuskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 11.10.1929 r., opisujący brak integracji i wyobcowanie polskich robotników z lokalnej społeczności. Obraz ten podkreśla całkowity brak asymilacji polskiej grupy zarówno w miejscu pracy, jak i w sposobach spędzania wolnego czasu oraz o podobnych zachowaniach wśród dzieci podczas zabaw. Z racji niezwykle istotnej obecnie kwestii imigrantów we Francji oraz złożoności etnicznej narodu francuskiego to zagadnienie jest tematem całego rozdziału.

Spośród wydarzeń tzw. wielkiej wojny wspomina się wyłącznie te, które miały miejsce na terytorium Francji. Autorzy podręczników nie zamieszczają tym razem mapy nowych niepodległych państw powstałych w wyniku traktatu wersalskiego. Informacje te znajdują się jednak nieco dalej, w rozdziale o działalności Ligii Narodów i powstawaniu struktur międzynarodowych paktów i układów. Jeden z podręczników ponadto informuje (za pomocą mapy) o przeprowadzonych plebiscytach na Śląsku i w Prusach Wschodnich, a także zaznacza fakt wojny rosyjsko-polskiej (polsko-bolszewickiej) trwającej aż do 1921r., o której nie wzmiankuje żaden z pozostałych.

Co ciekawe, jeden z podręczników w podrozdziale o Lidze Narodów zamieszcza rycinę z „Le Petit Journal” z 22.09.1929 zatytułowaną *Dla pokoju europejskiego*, przedstawiającą ministra spraw zagranicznych Francji, Aristide Briand’a oraz siedem postaci w strojach narodowych z flagami państwowymi, ilustrujących narody Europy. Wśród nich obecna jest alegoria Polski, którą zaprezentowano jako kobiecą postać w czerwonej rogatywce z białą czerwoną flagą z białym orłem (il. 3).

Wydarzenia drugiej wojny światowej opisane są skrótowo, z perspektywy uczestnictwa Francji w konflikcie. Podręczniki podają informacje o dokonaniu *Anschlusu* Czech i Austrii, oraz o aneksji Zaolzia przez Polskę w 1938 r. Jako datę rozpoczęcia konfliktu podaje się 3 września 1939, kiedy Francja i Wielka Brytania wypowiedziały wojnę Niemcom, data 1 września jest jednak odnotowana jako dzień agresji Niemiec na Polskę. Jest również wzmianka na temat paktu niemiecko-radzieckiego (pakt Ribbentrop-Mołotow) o nieagresji, którego sekretne klauzule przewidują podział Polski między ZSRR a Niemcami. Jeden z podręczników podaje informację o masowym mordzie polskich oficerów w Katyniu w liczbie 22 000, miejsce to jest również zaznaczone na mapie wydarzeń wojennych w Europie. Podawane są informacje o istnieniu gett żydowskich w Polsce, zamieszczone są również mapy i dokumenty fotograficzne, jest też informacja o powstaniu w getcie warszawskim. Wszystkie omawiane podręczniki podają informacje o niemieckich obozach koncentracyjnych i obozach zagłady na terytorium Polski, w których przetrzymywani i mordowani byli więźniowie (Polacy, Żydzi i Cyganie) z okupowanych terytoriów Europy. Obozowi w Auschwitz jest poświęcony osobny podrozdział zawierający dokumenty źródłowe (zdjęcia z obozu, plan obozu oraz dokumenty tekstowe: relacje więźniów i komendanta obozu Rudolfa Hössa). W sekcji zadań domowych poleca się uczniom przygotowanie analizy strony internetowej Shoah¹⁶, na podstawie której uczeń ma przygotować prezentację na temat historii i problematyki życia codziennego w getcie warszawskim. Jeden z podręczników zamieszcza mapę Europy z 1945 r. z nowymi granicami ustalonymi po II wojnie światowej oraz liczbą ludności przesiedlonej w wyniku ustaleń pokojowych.

Informacje o przebiegu wojen światowych są podawane w sposób skrótowy i wrywkowy, na omówienie obu globalnych konfliktów jest poświęcony tylko jeden rozdział. Należy zatem znów podkreślić, że podręcznik jest dodatkowym środkiem dydaktycznym, zawierającym materiały źródłowe dotyczące tych zagadnień, natomiast przekazywanie konkretnych faktów historycznych i szczegółów wydarzeń jest zadaniem nauczyciela przedmiotu¹⁷.

Kwestii zimnej wojny jest poświęcony cały osobny rozdział, znajduje się tu więcej materiałów wizualnych niż w rozdziale o obu wojnach światowych. Polska jest zaznaczona na mapie jako członek Układu Warszawskiego, powstałego jako odpowiedź na ustanowienie struktur NATO. Marginalnie wzmiankuje się o kontestacjach ustroju komunistycznego w Polsce i na Węgrzech w latach 70-tych. Polska nie jest jednak wymieniana wśród istotnych aktorów zimnej wojny ani jej zakończenia.

Po rozdziałach omawiających dwie wojny światowe oraz zimną wojnę następują rozdziały o genezie i powstawaniu totalitaryzmów w Europie. Podręczniki omawiają je na trzech przykładach: ustroju komunistycznego w ZSRR, nazistowskiego w Niemczech i faszystowskiego we Włoszech. Jeden z podręczników dodatkowo umieszcza mapę Europy z zaznaczonymi panującymi ustrojami przed II wojną światową, Polska jest na niej umieszczona jako państwo o ustroju autorytarnym/dyktaturze z Piłsudskim na czele (il. 4). Wśród informacji o procesie norymberskim, kończącym epokę nazizmu, podręczniki wzmiankują o procesie przed trybunałem w Krakowie i skazaniu R. Hössa, komendanta obozu w Auschwitz. W podrozdziale o rozpadzie ustroju komunistycznego są zaznaczone na osi czasu rewolty w Polsce i na Węgrzech w 1956 r. oraz stan wojenny w Polsce 1981–1983, wspomina się o Polsce jako kraju odzyskującym niezawisłość, gdzie miały miejsce wolne wybory w latach 1989–1991.

¹⁶ *Memorial de la Shoah. Musée, Centre de documentation*, [Memorial Shoah. Muzeum, centrum dokumentacyjne], www.memorialdelashoah.org, strona Shoah przeznaczona do analizy.

¹⁷ *Educscol*, www.educscol.education.fr, 18.11.2014.

Pojawia się również cytata z Adama Michnika, polskiego dysydenta, który określił komunizm w latach odwilży jako „totalitaryzm bez klów”.

PODRĘCZNIKI DO KLASY TERMINAL

Wśród omawianych współczesnych zagadnień ekonomiczno-politycznych wizerunek Polski we francuskich podręcznikach do historii jest mało obecny. Polska pojawia się głównie na ogólnych mapach ilustrujących drogę Europy do struktur wspólnotowych. W ten sposób podczas zimnej wojny Polska jest zaznaczona jako kraj w bloku krajów komunistycznych, następnie na mapach ilustrujących akcesje kolejnych krajów do struktur Unii Europejskiej, strefy waluty euro oraz strefy Schengen. Oprócz tego jeden z podręczników zamieszcza również mapę Europy z wynikami sondażu na temat poczucia wspólnoty i bycia obywatelem UE. Polska jest tam zaznaczona w przedziale między 65 – 74%¹⁸. Co ciekawe, Francja na tej mapie jest zaznaczona w przedziale 50 – 64%. W kontekście rozbudowy i powiększania struktur unijnych zamieszczono mapę Europy Centralnej z rezultatami referendum ratyfikującego przystąpienie do UE. Polska pojawia się w ogólnym rezultacie w prognozie 77,2% głosów za, choć zaznaczone jest wyraźne zróżnicowanie między regionami wschodnimi i zachodnimi, odpowiednio między 50 a 80 % głosów popierających akcesję (il. 5).

Wizerunek Polski pojawia się jeszcze w dwóch przypadkach. W rozdziale omawiającym wznoszącą rolę Stanów Zjednoczonych w świecie od 1918 r. jeden z podręczników zamieszcza plakat z czasów II wojny światowej podkreślający rolę Roosevelta i Churchila w „wyzwalaniu świata”¹⁹, na którym oprócz flag Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii znajdują się podpisane flagi kilku państw, w tym Polski. Ponadto w rozdziale omawiającym region Bliskiego i Środkowego Wschodu zamieszczono mapę obrazującą imigrację do Izraela od 1948 r., zaznaczając Polskę z liczbą 170 tys. emigrantów w kontekście tworzenia państwa Izraela i innych ludów bezpaństwowych na Bliskim Wschodzie.

Omawiane w podręcznikach zagadnienia mają na celu nakreślenie historycznego kontekstu dla współcześnie istniejącego świata, jego stosunków ekonomicznych i społecznych. Poruszane są kwestie wzbudzające kontrowersje historyków, jak np. Francja w okresie reżimu Vichy czy wojny w Algierii. Autorzy podręczników starają się nakreślić różne aspekty tych spraw za pomocą zamieszczonych materiałów wizualnych, natomiast tekst podający fakty jest obiektywny i skrótowy. Większość zagadnień, o których mowa w podręcznikach dotyczy spraw Francji lub Francuzów w kontekście międzynarodowym, ale młodzież zyskuje również informacje o aktualnych stosunkach ekonomicznych i konfliktach, z uwzględnieniem najnowszych (po rok 2012) relacji międzypaństwowych. Omawianie zagadnień dotyczących idei i współczesnych realiów Unii Europejskiej zajmuje dużo miejsca. Podręczniki do tej klasy zawierają również materiały przygotowujące do egzaminu maturalnego, podają zasady pisania eseju tematycznego, opracowywania materiałów do tego potrzebnych oraz odsyłają do dalszych źródeł tematycznych.

WNIOSKI I SUGESTIE

W niniejszym opracowaniu przedstawiono wszystkie istniejące w omawianych podręcznikach wzmianki o Polsce i Polakach. Ponownie należy przypomnieć, że podręcznik, zawierający wiele materiałów wizualnych, nie może być jedynym źródłem wiadomości dla ucznia. Konstrukcja książki jest oparta na idei wizualizacji treści nauczania, aby przekazać je w sposób bardziej komunikatywny współczesnej młodzieży²⁰, ale ogromną rolę w ich odczytywaniu ma nauczyciel.

18 Źródło: *Eurobarometr standard 75, wiosna 2011 r.*, www.europa.eu, za: G. Le Quintrec (red.), *Histoire Term*, Nathan, Paryż 2012.

19 *Les Etats-Unis „libérateurs du monde” – Stany Zjednoczone „wyzwoliciele świata”*.

20 Por. P. Burke, *Naoczność. Materiały wizualne jako świadectwa historyczne*, Kraków, 2012.

Historia we francuskim liceum jest przedstawiana uczniom z perspektywy Francji i jej roli w czasie wielkich przemian społecznych i ustrojowych XIX i XX wieku. Liczba wzmianek o Polsce jest niezbyt duża, wydaje się jednak, że niektóre z podanych informacji wymagają rozszerzenia lub uzupełnienia dla pełnego i obiektywnego ukazania wizerunku Polski i Polaków, co obrazuje kilka poniższych przykładów.

Sporym przekłamaniem jest zamieszczenie daty schryścianizowania Polski w roku 1000 r. (zamiast 966 r.), powtarzają się informacje o krucjatach prowadzonych przez zakon krzyżacki na ziemiach polskich. Niedoceniana jest rola Kopernika w rewolucji idei epoki humanizmu, podkreślana za to jest rola Galileusza, który opierał się na teorii kopernikańskiej. Nie pojawiają się informacje o wyborze Henryka Walezego na króla Polski oraz o stosunkach Ludwika XV ze Stanisławem Leszczyńskim, wynika to jednak z ogólnej metodyki nauczania historii, polegającej na mało szczegółowym omawianiu postaci historycznych na korzyść ogólnego obrazu epoki, trendów ekonomicznych i społecznych.

Na mapie ilustrującej rozwój przemysłu pod koniec XIX wieku zaznaczono Warszawę jako centrum przemysłu, nie wzmiankuje się o Łodzi, która była wówczas szybko rozwijającym się ośrodkiem przemysłu włókienniczego, ani też o terenach Śląska jako rozwijającego się zagłębia węglowego.

Informacje o migracji polskiej do Francji są przedstawione zdecydowanie jednostronnie. Migranci są ukazani jako grupa składająca się wyłącznie z warstwy robotniczej, która zupełnie nie integruje się z lokalną społecznością. Brak jakichkolwiek wzmianek o emigracji we wcześniejszych okresach i dotyczącej pozostałych warstw społecznych, w tym kilku wybitnych przedstawicieli polskiej kultury i nauki. Taki obraz, poparty dokumentami źródłowymi, przedstawia społeczeństwo polskie w niekorzystnym świetle, jest też nie do końca prawdziwy. Należy nadmienić, że Polacy w omawianym okresie nie byli największą grupą imigrantów, ale grupą dwukrotnie mniejszą od imigracji włoskiej i porównywalną z hiszpańską, co ilustrują podane dane statystyczne.

Wśród informacji o wielkiej wojnie, a także o powstawaniu reżimów totalitarnych brakuje informacji o wojnie polsko-bolszewickiej. Zgodnie z historiografią polską była to wojna bardzo istotna dla losów Europy, głównie ze względów ideologicznych, gdyż w jej wyniku Polska stała się strefą buforową rozwijającego się bolszewizmu i rewolucji, w konsekwencji później również komunizmu²¹.

W informacjach o upadku ustroju komunistycznego oraz rozpadzie ZSRR Polska w ogóle nie jest wzmiankowana. Nie ma informacji o jakiegokolwiek roli Polski w przemianach ustrojowych ani o powstaniu ruchu Solidarności. Nie ma również wzmianki o bezprecedensowym wyborze Polaka na papieża. W rozdziale poświęconym upadkom totalitaryzmów dużo miejsca jest za to poświęcone rozpadowi Niemiec na NRD i RFN oraz późniejszemu upadkowi Muru Berlińskiego.

Podobna skrótowa analiza została opublikowana przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych w *Raporcie o sytuacji Polonii i Polaków za granicą*. W raporcie tym badaniu zostały poddane francuskie podręczniki obowiązujące przed przeprowadzeniem reformy programowej z 2010 r. Ogólnym zarzutem wówczas była nierzetelność i nieaktualność obrazu Polski w podręcznikach, wzmianki o „polskich obozach koncentracyjnych”, tendencyjności w przedstawianiu kwestii żydowskiej (antysemityzm i donosicielstwo Polaków), braku informacji „o udziale Polaków w II wojnie światowej i ich roli w wyzwaniu innych państw”²², skrótowe potraktowanie zagadnień budowania struktur Unii Europejskiej i kolejnych poszerzeń. Pojawia się również zarzut o „minimalizacji zasług Polski w procesie upadku komunizmu i jednoczenia Europy” oraz o tym, że „informacja o okrągłym stole jest zdominowana przez opis upadku muru berlińskiego”²³. O ile wiadomości na

21 Por. N. Davies, *Histoire de la Pologne*, [tytuł oryginału: *Heart of Europe. A Short History of Poland*, tytuł polski: *Serce Europy*], Paryż 2001, s. 141.

22 Tamże, s. 95.

23 Tamże, s. 95.

temat II wojny światowej zostały nieco w nowym programie z 2010 r. skorygowane, o tyle pozostałe kwestie, w tym rola Polski w wydarzeniach XX wieku, pozostają nadal niedocenione lub w ogóle nieujęte.

Kolejny podobny raport został sporządzony przez MSZ w roku 2012, gdzie również poddano analizie francuskie podręczniki szkolne²⁴. Zgodnie z tym raportem „informacje o naszym kraju są najczęściej odpersonifikowane, chociaż nazwiska papieża Jana Pawła II i Lecha Wałęsy to najczęściej spotykana ilustracja procesu przemian politycznych XX w. w Polsce i Europie Środkowej (powstanie Solidarności, stan wojenny, okrągły stół, kampania prezydencka L. Wałęsy)”²⁵. W omawianych w niniejszej analizie podręcznikach nie ma w ogóle wzmianek o powyższych tematach, a postaci Jana Pawła II oraz Lecha Wałęsy nie pojawiły się ani razu w żadnym z trzech analizowanych przypadków. Być może Raport MSZ wziął pod uwagę podręczniki innych wydawnictw. Raport MSZ z 2012 r. podaje również, że „w podręcznikach do historii brakuje wiadomości lub są one nieprecyzyjne, m.in. o zapleczu intelektualnym Solidarności (np. B. Geremek, T. Mazowiecki, L. Kołakowski); o powstaniu warszawskim (odróżnianie jego historii tak, by nie mylono go z powstaniem w getcie warszawskim); o przewrocie majowym i J. Piłsudskim (...)”²⁶. Zgodnie z przeprowadzoną analizą podręczników, z wyjątkiem zaznaczenia na mapie dyktatury z Piłsudskim na czele oraz wzmianek o powstaniu warszawskim i o powstaniu w getcie warszawskim, tematy te w ogóle nie są obecne.

Podsumowując przeprowadzoną analizę trzech przykładowych podręczników do przedmiotu historia, opracowanych na podstawie ministerialnych ram programowych przez trzy różne francuskie wydawnictwa, należy przyznać, iż Polska jest obecna na łamach podręczników w kontekście historyczno-geograficznym. Temat Polski pojawia się kilkanaście razy na łamach podręczników, z których każdy liczy około 380 stron²⁷. W porównaniu do innych państw, szczególnie leżących w Europie Centralnej i nie graniczących z Francją, jest to dosyć duża ilość informacji. Wzmianki te są jednak w większości marginalne, często wyłącznie ze względu na położenie geograficzne (np. oznaczenie terytorium Polski na mapach Europy w trakcie konfliktów). Ponieważ Polska nigdy nie była bezpośrednim sąsiadem ani partnerem strategicznym Francji, mimo wielu kontaktów dyplomatycznych (m. in. wybór Henryka Walezego na króla Polski, poparcie Ludwika XV dla Stanisława Leszczyńskiego, nadzieje pokładane w podbojach Napoleona, itd.) relacje te nie zostały ujęte w analizowanych podręcznikach. Książki skupiają się głównie na sprawach Francji i jej rozwoju oraz przemianach społecznych i politycznych. Analizowane podręczniki zawierają wiele materiałów wizualnych, stanowiących ilustrację do omawianych zagadnień. Materiały te są podawane jako źródła historyczne, podczas gdy zadanie szczegółowego opisywania wydarzeń jest cedowane jest na nauczyciela.

W ostatniej klasie liceum (*terminal*) przedmiot *historia-geografia-edukacja obywatelska, prawna i społeczna* obejmuje w większości tematy dotyczące wiedzy o społeczeństwie, ruchach społecznych, mediach, państwowości, ekonomii i polityce współczesnej²⁸. Te zagadnienia koncentrują się głównie na wewnętrznych kwestiach państwa francuskiego, przy czym zdecydowanie bardziej podkreślają kontekst historyczny i wpływ wydarzeń historycznych na współczesność, niż poszczególne fakty historyczne. Z punktu widzenia Francji Polska w czasach współczesnych nie odgrywa ważnej roli ekonomicznej, nie jest liderem politycznym ani też nie kształtuje trendów społecznych. Dlatego też Polska w rozdziałach z zakresu wiedzy o świecie współczesnym pojawia się wyłącznie z racji położenia geograficznego oraz członkostwa w strukturach Unii Europejskiej.

24 *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*, Warszawa 2013. <http://www.msz.gov.pl/resource/b8b3993a-2df7-408b-a4c4-20b7ef465d34:JCR>, 24.11.2014.

25 Tamże, s. 80.

26 Tamże, s. 80.

27 Przykładowo podręczniki do klasy *première*: Nathan – 384 strony, Hachette – 384 strony, Hatier – 360 stron.

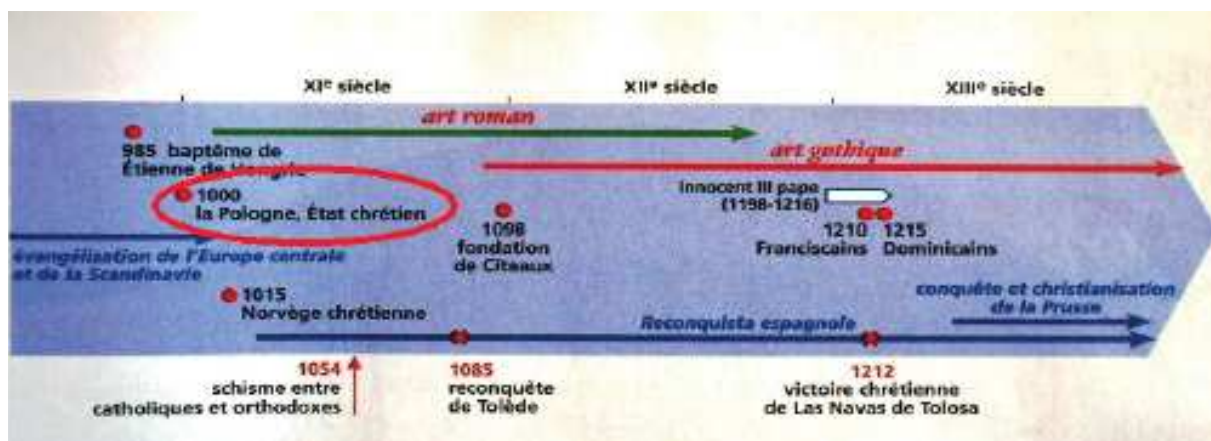
28 *Educscol*, <http://educscol.education.fr/cid59932/ressources-pour-la-classe-terminale-des-series-es-et-l.html>, 18.11.2014.

Jako że nauczyciel korzysta szeroko z gwarantowanej ministerialnymi zaleceniami swobody doboru treści nauczania w ramach obowiązujących ram programowych, należy podkreślić, że to od jego profilu zainteresowań i wykształcenia w ogromnej mierze zależy, czy w ogóle w czasie lekcji będą poruszane inne kwestie niż te, które bezpośrednio dotyczą Francji i jej terytoriów, w tym jakiegokolwiek kwestie dotyczące Polski, które ze względu na wzmianki o charakterze dygresyjnym mogą zostać całkowicie przez nauczyciela pominięte.

Z uwagi na wielowiekową tradycję stosunków kulturalnych i dyplomatycznych Polski z Francją można by spodziewać się szerszego potraktowania kwestii polskich na łamach podręczników, w tym m. in. tematu imigracji polskiej we Francji, z odniesieniem do wcześniejszych fal migracyjnych, jak również na temat udziału Polaków w trakcie działań wojennych oraz konfliktów niezbrojnych w XX wieku, w tym szczególnie w procesie obalania ustroju komunistycznego. Jak wynika jednak z powyższej analizy trzech reprezentatywnych przypadków francuska młodzież szkolna jest uczona historii z perspektywy Francji, przekazuje i podkreśla się rolę i wkład wyłącznie państwa i narodu francuskiego w przemianach politycznych, społecznych i kulturowych Europy i terytoriów byłych kolonii francuskich. Wiadomości na temat innych państw czy kultur są podawane w odniesieniu do ich wpływu na dzieje Francji, co powoduje ich subiektywność (jak np. data wybuchu II wojny światowej). Wizerunek Polski nie jest już wprawdzie „nierzetelny i nieaktualny”, jak podawał Raport MSZ z 2009 r., jednak nadal jest raczej nieprecyzyjny oraz niecałkowicie obiektywny. Ponieważ dla przeważającej większości młodych Francuzów zdobywanie jakichkolwiek informacji z dziedziny historii kończy się na etapie liceum należałoby tym bardziej zwrócić uwagę na konieczność zachowania obiektywizmu przekazu i faktów historycznych, a także propagować prawidłowy i obiektywny wizerunek Polski i Polaków w omawianych w podręcznikach.

ILUSTRACJE:

Ilustracja 1. „Polska państwo chrześcijańskie”

Źródło: podręcznik Lambin J.-M. (red.), *Histoire seconde*, [Historia klasa seconde], Hachette, Paryż 2010, s. 95.

Ilustracja 2. Rewolucja Polaków w 1830 r.

5 La révolution des Polonais en 1830
Źródło: Podręcznik Bourel G., Chevalier M. (red.), *Histoire 2de*, [Historia klasa 2], Hatier, Paryż 2010, s. 287.

Ilustracja 3. Dla pokoju w Europie, „Le petit journal illustré”, 22.09.1929

Źródło: podręcznik Le Quintrec G. (red.), *Histoire 1re*, [Historia klasa 1], Nathan, Paryż 2011, s. 92.

Ilustracja 4. Mapa ustrojów totalitarnych w latach międzywojennych

Źródło: podręcznik Adoumié V. (red.) *Histoire T*, [Historia klasa T], Hachette, Paryż 2012, s. 206.

Ilustracja 5. Wyniki referendum akcesyjnego w Europie Centralnej

Źródło: Podręcznik Bourel G., Chevalier M. (red.), *Histoire T*, [Historia klasa T], Hatier, Paryż 2012, s. 351.

ŹRÓDŁA

- [1] Adoumié V. (red.), *Histoire T*, [Historia klasa T], Hachette, Paryż 2012
- [2] Bourel G., Chevalier M. (red.), *Histoire 1re*, [Historia klasa 1], Hatier, Paryż 2012
- [3] Bourel G., Chevalier M. (red.), *Histoire 2de*, [Historia klasa 2], Hatier, Paryż 2010
- [4] Bourel G., Chevalier M. (red.), *Histoire T*, [Historia klasa T], Hatier, Paryż 2012
- [5] Lambin J.-M. (red.), *Histoire seconde*, [Historia klasa seconde], Hachette, Paryż 2010
- [6] Le Quintrec G. (red.), *Histoire 1re*, [Historia klasa 1], Nathan, Paryż 2011
- [7] Le Quintrec G. (red.), *Histoire 2de*, [Historia klasa 2], Nathan, Paryż 2010
- [8] Le Quintrec G. (red.), *Histoire Term*, [Historia klasa terminal], Nathan, Paryż 2012
- [9] Zachry P. (red.), *Histoire 1res*, [Historia, klasa 1], Hachette, Paryż 2011

AKTY PRAWNE

- [10] *Code de l'Éducation du 14.04.2003* [Ustawa o oświacie], <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071191>, 04.06.2016
- [11] *Des démarches pour la mise en oeuvre du programme* [Postępowanie celem wdrożenia programu], okólnik nr 9 z 30 września 2010, http://cache.media.eduscol.education.fr/file/lycee/69/6/LyceesGT_Ressources_Hist_1_01_Demarches_184696.pdf, 17.12.2014
- [12] *Loi d'orientation et de programme pour l'avenir de l'École du 23 avril 2005*, [Ustawa o programie szkolnym i jego orientacji na przyszłość z 23 kwietnia 2005], Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej, Szkolnictwa Wyższego i Badań nr 18 z dnia 5 maja 2005, <http://www.education.gouv.fr/bo/2005/18/MENX0400282L.htm#loi>, 18.11.2014

- [13] *Rames du programme pour la classe seconde* [Ramy programowe dla klasy *seconde*], D.U. specjalny nr 4 z 29 kwietnia 2010, wejście w życie od roku szkolnego 2010/2011, www.education.gouv.fr, 18.12.2014
- [14] *Rames du programme pour la classe du première* [Ramy programowe dla klasy *première*], D.U. nr 9 z 30 września 2010, wejście w życie od roku 2011/2012, www.education.gouv.fr, 18.12.2014
- [15] *Rames du programme pour la classe du terminal* [Ramy programowe dla klasy *terminal*], D.U. specjalny nr 8 z 18 października 2011, wejście w życie od roku 2012/2013, www.education.gouv.fr, 18.12.2014

BIBLIOGRAFIA

- [16] Burke P., *Naoczność. Materiały wizualne jako świadectwa historyczne*, Kraków 2012
- [17] Davies N., *Histoire de la Pologne*, [Serce Europy], Paryż 2001
- [18] Sztompka P., *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Warszawa 2005

NETOGRAFIA

- [19] *Oficjalny portal dla pedagogów i nauczycieli francuskiego Ministerstwa Edukacji Narodowej, Szkolnictwa Wyższego i Badań*, <http://www.eduscol.education.fr>, 18.11.2014
- [20] Portal *Educscol, Materiały dla klasy terminal*, <http://eduscol.education.fr/cid59932/ressources-pour-la-classe-terminale-des-series-es-et-l.html>, 17.12.2014
- [21] Raport europejskiej Dyrekcji Generalnej ds. Edukacji i Kultury, *Zakres autonomii i odpowiedzialności nauczycieli w Europie*, FRSE, Warszawa 2009, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/094PL.pdf, 18.12.2014
- [22] Portal *Educscol, Materiały pomocnicze dla nauczycieli*, http://cache.media.eduscol.education.fr/file/lycee/69/6/LyceesGT_Ressources_Hist_1_01_Demarches_184696.pdf, 18.11.2014
- [23] *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2009, <http://www.msz.gov.pl/resource/90f1454c-8ac1-439a-9e5f-ac2ca6a0f013>, 24.11.2014
- [24] *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*, Warszawa 2013, <http://www.msz.gov.pl/resource/b8b3993a-2df7-408b-a4c4-20b7e-f465d34:JCR>, 24.11.2014
- [25] Portal *education.gouv.fr*, <http://www.education.gouv.fr>, 17.12.2014